

INHOUD

De Paarse Grondwet
De blinde vlekken van beleids-
sturing

De Paarse Grondwet

Hans-Martien ten Napel bespreekt:
M.C. Burkens, E.C.M. Jurgens,
A.K. Koekkoek en J.J. Vis (red.), *Gelet
op de Grondwet*, Deventer: Kluwer, 1998;
N.C.F. van Sas en H. te Velde (red.),
*De eeuw van de Grondwet. Grondwet en
politiek in Nederland, 1798-1917*,
Deventer: Kluwer, 1998
M. Wessels, *De Nederlandse traditie
van vrijheid. Een vruchtbare voedingsbodem
voor de hervormingen van 1848*,
Assen: Van Gorcum, 1998.

In zijn studie *Nieuw Babylon in aanbouw* (1995) constateert de Nederlands-Amerikaanse historicus James C. Kennedy, dat de Nederlandse samenleving in de jaren zestig aanzienlijk sterker van karakter is veranderd dan de Amerikaanse. Een voorname verklaring hiervoor is volgens hem het zoveel sterkere besef van culturele en politieke continuïteit in de Verenigde Staten, waaraan de Constitutie een niet geringe bijdrage levert: 'De grondwet, de "Bill of Rights", het Amerikaanse volk en Amerika zelf zijn alle tamelijk statische constructies, waardoor een stabiliteit in de Amerikaanse samenleving wordt gesuggereerd. Zowel op moreel, geestelijk, politiek als wetgevend gebied lijken de grondbeginselen van de natie op dit moment dezelfde te zijn als ze twee eeuwen geleden waren. Niets, zelfs niet twee wereldoorlogen, heeft deze essentiële, bijna tijdloze, fundamenten van de Verenigde Staten aangetast.'¹

Ook in het drieluik hier te bespreken publicaties dat vorig jaar december verscheen in het kader van de herdenking van 150 jaar Grondwet van 1848 wordt bij herhaling gewezen op de relatief hoge status

van de Amerikaanse Constitutie. Meestal wordt daaraan toegevoegd dat de funderende rol van deze Constitutie 'niet maatgevend' is voor Nederland.² Volgens de historicus en oud-medewerker van de Teldersstichting M. Wessels sloot de liberale staatsinrichting, die in 1848 vorm kreeg, echter nauw aan bij de identiteit van de Nederlandse samenleving zoals deze zich door de eeuwen heen had ontwikkeld. Het feit dat de Nederlandse 'founding fathers' niet hetzelfde enthousiasme wisten en weten te wekken als hun Amerikaanse collegae, wijst hij dan ook uitsluitend aan 'het gemis aan een brede ideële, culturele fundering van hun handelen'.³ Heleen M. Dupuis ziet, zich concentrerend op het heden, de Nederlandse Grondwet als 'een belangrijk ethisch document', dat kan fungeren als 'een middel tot sociale cohesie'. Daarom zou er meer aandacht voor moeten komen in het onderwijs.⁴

De beschouwingen van Wessels en Dupuis behoren ongetwijfeld tot de boeiendste – want meest provocerende – die zijn verschenen rond de herdenking van 150 jaar Grondwetsherziening van 1848, maar kloppen zij ook?

*Grondwet en consensus toen:
de these van Wessels*

De centrale these die Wessels in zijn boek *De Nederlandse traditie van vrijheid* verdedigt, luidt 'dat het karakter dat de Nederlandse samenleving ontwikkelde in de loop van de middeleeuwen en van de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw, een uitstekende voedingsbodem creëerde voor de succesvolle liberale revolutie van 1848'.⁵ Daarbij heeft hij vooral het oog op de ele-

B O E K E N

menten burgervrijheid, tolerantie en handelsvrijheid.

Wessels neemt hiermee, op wat mij betreft overtuigende wijze, stelling in het actuele debat over de vraag of en zo ja in hoeverre het mogelijk is om elementen van de Nederlandse identiteit te ontleen aan de geschiedenis.⁶ Als gevaar van de denkwijze waarin dit wordt ontkend, noemt hij terecht 'het hebben van onvoldoende oog voor de wijze waarop het heden uit het verleden is ontstaan'.⁷

Hij gaat echter de fout in als hij tracht die identiteit inhoudelijk te omschrijven. Dan blijkt hij de diversiteit van de Nederlandse samenleving te onderschatten, hoewel hij er op zichzelf zeker oog voor heeft. Zo haalt hij in zijn boek de toenmalige Engelse consul in Amsterdam aan, William Carr, volgens wie rond 1688 'een derde van de Amsterdamse bevolking gereformeerd [was], een derde katholiek en de rest samengesteld uit protestantse afgescheidenen (met inbegrip van luthersen, remonstranten enzovoort) en joden'.⁸ Hij had ook naar de Leidse historicus S. Groenvelt kunnen verwijzen, die enkele jaren geleden in zijn oratie concludeerde dat – indien men de definities van verzuiling van J.C.H. Blom en J.P. Kruijt hanteert – de Nederlandse samenleving ten tijde van de Republiek zelfs al volop verzuild is geweest.⁹

De relevantie van deze constatering bestaat hierin, dat onder de gereformeerden en de rooms-katholieken de zogenaamde Nederlandse traditie van vrijheid aanzienlijk minder heeft geleefd, en ook minder kon leven, dan onder de derde door Carr onderscheiden groep. Zelf spreekt Wessels op ver-

schillende plaatsen in zijn boek over 'onverdraagzaam catholicisme' en 'strijdbare calvinisten'.¹⁰ De vraag rijst derhalve, waarom hij niet gewoon concludeert, zoals de gereformeerde historicus A.Th. van Deursen deed bij de presentatie van Wessels' boek, dat tolerantie in betere handen is bij de humanisten.¹¹

Dit betekent tevens, dat de Grondwet van 1848 geen nationale Grondwet was, maar een liberale. Vandaar ook, dat de Nederlandse 'founding fathers' niet hetzelfde enthousiasme wisten te wekken als hun Amerikaanse collegae. Dat lag niet zozeer aan 'het gemis aan een brede ideële, culturele fundering van hun handelen'. Neen, het was een verschil in visie. Wat voor Wessels 'een prachtig resultaat' is,¹² daarvoor konden orthodox-protestanten en later ook socialisten onmogelijk warm lopen.

Het bezwaar dat de orthodox-protestanten hadden tegen de Grondwet van 1848 was dan ook uitgerekend, dat deze onvoldoende nationaal – wat voor hen betekende christelijk-historisch – van karakter was. Hun voorman, G. Groen van Prinsterer, verwoordde dat als volgt: 'de eensgezindheid waarop men zich beroemt, is eene schijnbare, eene gedwongene, eene schadelijke, eene in den meest krachtige betekenis van het woord, verderfelijke eensgezindheid'.¹³ Overigens belette dit de orthodox-protestanten niet om binnen het kader van de Grondwet te streven naar met name een herziening van het onderwijs.

Voor de socialisten was de Grondwet van 1848 'vooral het symbool van liberale onderdrukking'.¹⁴ Hun politieke actie zou zich concentreren op het algemeen

kiesrecht. Over de samenhang tussen de onderwijsstrijd en de strijd om het algemeen kiesrecht merkt Troelstra in Gedenkschriften terecht op: 'Die beide processen zijn te beschouwen als een reactie op het optreden der liberale bourgeoisie sinds 1848. In dit opzicht bestaat er tusschen beide een zeker historisch verband. De liberale bourgeoisie dulde het bijzonder onderwijs, maar erkende en verzorgde het niet. Op het toppunt van haar macht gekomen, sprak zij het bekende woord, dat dan de minderheden maar moeten worden onderdrukt... Diezelfde bourgeoisie had met een zeer beperkt en aan een hoge census gebonden kiesrecht alle macht des staats voor zich geësurpeerd... Het is wel eigenaardig, dat de strijd voor de verwezenlijking dezer denkbeelden, de strijd enerzijds tegen het ontkennen van het recht van het vrije onderwijs, tegen het ontkennen van het algemeen staatsbelang, dat er in een goed bijzonder onderwijs is gelegen, en anderzijds tegen het ontkennen van het recht van elk burger om aandeel te nemen aan het bestuur van de staat, aanleiding heeft gegeven tot het groot worden in ons land van twee politieke partijen'.¹⁵

Grondwet en sociale cohesie nu: de stelling van Dupuis

De confessionelen¹⁶ hebben zoals bekend het nodige bereikt. Iets daarover kan men in de herdenkingsbundels lezen, waarin Ido de Haan erop wijst, dat de uiteindelijk op onderwijsgebied gevonden oplossing model heeft gestaan voor de verzuiling: 'In die zin is de strijd om de school van een constitutioneel belang dat uitstijgt boven de letter

B O E K E N

van de grondwet.¹⁷ Dit punt is verder theoretisch uitgewerkt door Stanley Carlson-Thies.¹⁸

De socialisten bereikten, eveneens in 1917, het algemeen kiesrecht. In hun geval is het echter zeker zo interessant te bezien, hoezeer bijvoorbeeld het resultaat van de grondwetsherziening van 1983 overeenkomt met een aantal wensen dat M. van der Goes van Naters hieromtrent reeds eind jaren veertig formuleerde.¹⁹

Niettemin hebben de redacteurs van een van de herdenkingsbundels gelijk wanneer zij stellen: 'De emancipatiebewegingen bewerkstelligden een verruiming van de Grondwet, maar herschiepen niet haar identiteit.'²⁰ Voorzover die identiteit herschapen wordt, is dat als gevolg van de door Kennedy beschreven culturele omwenteling van de jaren zestig in een geheel andere richting. Immers: 'Om verantwoord onderhoud te kunnen plegen', aldus de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties over de Grondwet, 'is het noodzakelijk voeling te houden met wat in de samenleving als belangrijkste normen en waarden worden gezien.'²¹ Men denke ook aan het drijven van D66 in de referendumkwestie.

Het is boeiend te zien, dat de liberaal Wessels allerminst te spreken is over het gebrek aan tegenwicht dat de Nederlandse autoriteiten in de jaren zestig boden tegen op radicale veranderingen gerichte bewegingen, die waarden als burgerlijke vrijheid, tolerantie en markteconomie aanvochten.²² Dit geldt a fortiori voor onder meer de orthodox-protestanten, over wie in een recente bundel wordt vastgesteld 'dat ze steeds

verder buiten de hoofdstroom van de ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving zijn komen te staan. (...) De kloof met de historie, waarop Groen zich beriep, is breder en dieper geworden dan deze in Groens dagen reeds was.'²³

Derhalve slaat Dupuis de plank mis, wanneer zij stelt dat de Nederlandse Grondwet kan fungeren als 'een middel tot sociale cohesie'. Er is, hoezeer de onderlinge krachtsverhoudingen ook mogen zijn verschoven, eenvoudig nog altijd geen sprake van zoiets als 'onze gemeenschappelijke visie op mens en samenleving, die ondanks alle overige verschillen in Nederland aanwezig is'.²⁴ Dit betekent tevens dat pleidooien om de Grondwet in het onderwijs een ruimere plaats te geven, weinig zin hebben. Hiervoor blijven de verschillen met de Verenigde Staten nu eenmaal te groot.

Conclusie

In tegenstelling tot hetgeen Wessels en Dupuis ons willen doen geloven, is er geen gemeenschappelijk uitgangspunt waarop de Nederlandse natie kan teruggaan. Hierdoor is er ook geen besef van culturele en politieke continuïteit, zoals onder de Amerikaanse bevolking. En voorzover dit er was, is het in de jaren zestig verloren gegaan, als gevolg van het feit dat de omwenteling op zowel moreel, geestelijk, politiek als wetgevend gebied die toen is ingezet onomkeerbaar wordt geacht.

J.Th.J. van den Berg noemt Thorbeckes Grondwet 'een kale Grondwet': 'zonder veel inhoudelijke ambities zoals die een halve eeuw daarvoor nog werden gekoesterd, alsof een constitutie heil en geluk kon vestigen.' Sinds de al-

gehele grondwetsherziening van 1983 is de tekst bovendien 'kaler dan ooit': 'Zij is geen levende manifestatie meer van wat burgers bindt en verbindt bij alle maatschappelijke pluriformiteit; zij is dat in elk geval te weinig om overtuigend te kunnen zijn.'²⁵

Men zou ook kunnen stellen, dat de Grondwet van blauw (liberaal) hoogstens paars aan het worden is, maar (dus) geenszins nationaal van karakter. Wat dat betreft is het misschien alleen maar toepasselijk te noemen, dat de historische herdenkingsbundel op een ongemeen eenzijdige manier is geïllustreerd: te weten met enkele tientallen illustraties uit een blad als *De Nederlandse Spectator*.

H. M. TH. D. TEN NAPEL
verbonden aan het departement
Politieke Wetenschappen van de
Universiteit Leiden

1. James C. Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam/Meppel, 1995) 214.
2. C.R. Niessen, 'De constitutionele agenda voor de volgende eeuw', in: Burkens e.a. (red.), *Gelet op de Grondwet*, 152-169, aldaar 154.
3. Wessels, *De Nederlandse traditie*, 147.
4. Heleen M. Dupuis, 'De Grondwet als moreel document', in: Burkens e.a. (red.), *Gelet op de Grondwet*, 56-65, aldaar 57, 64.
5. Wessels, 5.
6. Zie bijvoorbeeld E.H. Kossmann, 'Verdwijnt de Nederlandse identiteit? Beschouwingen over natie en cultuur', in: Koen Koch en Paul Scheffer (red.), *Het nut van Nederland. Opstellen over soevereiniteit en identiteit* (Amsterdam: Bert Bakker, 1996) 56-68.
7. Wessels, 3.
8. *Ibidem*, 74.
9. S. Groenveld, *Huisgenoten des geloofs. Was de samenleving in de Republiek der Verenigde Nederlanden verzuimd?* (Hilversum: Verloren, 1995).
10. Wessels, 32, 35.
11. A.Th. van Deursen, 'Tolerantie is

B O E K E N

vrijheid zonder gelijkheid', *Trouw*, 20 november 1998.

12. Wessels, 150.

13. G. Groen van Prinsterer,

Grondwetherziening en eensgezindheid

(Amsterdam: Johannes Müller, 1849)

6-7. Vgl. ook D.J.H. van Dijk en H.F.

Massink (red.), *Groen en de Grondwet*.

De betekenis van Groen van Prinsterers visie

op de Grondwet van 1848 (Heerenveen:

J.J. Groen, 1998); G.J. Schutte en J. Vree

(red.), *Om de toekomst van het protestantse*

Nederland. De gevolgen van de

grondwetsherziening van 1848 voor kerk,

staat en maatschappij (Zoetermeer:

Meinema, 1998).

14. Piet de Rooy, 'De staat verdrukt, de

wet is logen', in: Van Sas en Te Velde

(red.), *De eeuw van de Grondwet*, 266-294,

aldaar 267.

15. P.J. Troelstra, *Gedenkschriften, IV, Storm*

(Amsterdam: De Arbeiderspers en

Querido's Uitgeversmij, 1950) 42.

16. Met deze term worden zowel orthodox-protestanten als rooms-katholieken bedoeld. Het is tekenend voor de huidige 'onzichtbaarheid' van deze laatste, dat noch in de drie hier besproken publikaties systematisch wordt ingegaan op hun (ambivalente) houding ten aanzien van de Grondwet van 1848, noch uit katholieke kring zelf daarover vorig jaar voorzover mij bekend een publikatie is verschenen.

17. Ido de Haan, 'Het onderwijs in de Grondwet. Van staatszorg tot vrijheidsrecht', in: Van Sas en Te Velde (red.),

De eeuw van de Grondwet, 182-217, aldaar 183.

18. Stanley Warren Carlson-Thies, *Democracy in the Netherlands: consociational or pluriform?* (Ph.D. University of Toronto: Graduate Department of Political Science, 1993).

19. M. van der Goes van Naters, 'Vormgeving en hervorming der grond-

wet', in: J. Valkhoff e.a., *Grondwet en maatschappij in Nederland 1848-1948* (Den Haag: Uitgeverij 'De Kern', 1948) 157-197.

20. N.C.F. van Sas en Henk te Velde, 'De eeuw van de Grondwet', in: Idem (red.), *De eeuw van de Grondwet*, 9-19, aldaar 13.

21. A. Peper, 'Woord vooraf', in: Burkens e.a. (red.), *Gelet op de Grondwet*, 6-7, aldaar 7.

22. Wessels, 1, 149.

23. G. Holdijk, 'Groen en de Grondwet in algemene zin', in: Van Dijk en Massink (red.), *Groen en de Grondwet*, 93-112, aldaar 108-109.

24. Heleen M. Dupuis, 'De Grondwet als moreel document', in: *Gelet op de Grondwet*, 56-65, aldaar 57, 64.

25. J.Th.J. van den Berg, *Tweehonderd jaar grondwetgeving: historie en actualiteit* (Leiden: Interfacultaire vakgroep Politieke Wetenschappen, 1998) 14-15.

